

ADABIY MATNLAR ASOSIDA YOSH AVLODDA VATANPARVARLIK VA FUQAROLIK ONGINI RIVOJLANTIRISH METODIK ASOSLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiy matnlarning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida yosh avlodda vatanparvarlik va fuqarolik ongini shakllantirishning metodik asoslari yoritilgan. Asarda o'quvchilarning milliy o'zlikni anglash, Vatanga sadoqat, insonparvarlik va fuqarolik burchini his etish ko'nikmalarini rivojlantirishda adabiyotning o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va badiiy asarlarni tahlil qilish usullari orqali yoshlar qalbida vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlash yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: adabiy matn, vatanparvarlik, fuqarolik ong, tarbiya, metodika, milliy g'urur, yosh avlod, pedagogik texnologiyalar.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЗМА И ГРАЖДАНСКОГО СОЗНАНИЯ У МОЛОДЁЖИ НА ОСНОВЕ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕКСТОВ

Аннотация. В статье рассматриваются методические основы формирования патриотизма и гражданского сознания у молодого поколения на основе литературных текстов. Анализируется роль художественной литературы в воспитании национальной самобытности, любви к Родине, гуманизма и чувства гражданского долга у учащихся. Предлагаются пути укрепления патриотических чувств молодёжи с использованием современных педагогических технологий, интерактивных методов и анализа художественных произведений.

Ключевые слова: литературный текст, патриотизм, гражданское сознание, воспитание, методика, национальная гордость, молодёжь, педагогические технологии.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING PATRIOTISM AND CIVIC AWARENESS AMONG THE YOUNGER GENERATION THROUGH LITERARY TEXTS

Annotation. This article explores the methodological foundations for developing patriotism and civic awareness among the younger generation through literary texts. It analyzes the role of literature in fostering national identity, love for the homeland, humanism, and a sense of civic duty in students. The paper also proposes methods for strengthening patriotic values among youth by applying modern pedagogical technologies, interactive methods, and literary analysis techniques.

Keywords: literary text, patriotism, civic awareness, education, methodology, national pride, young generation, pedagogical technologies.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, turli madaniyatlarining bir-biriga ta'sir kuchining ortishi sharoitida yosh avlodni milliy g'oyaga, vatanparvarlik va fuqarolik burchiga sadoqat ruhida tarbiyalash dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimida badiiy adabiyotning o'rni bu jarayonda beqiyosdir. Chunki adabiy matnlar — xalq tarixining, ruhiyatining va orzularining ifodasidir. Shu bois, ularni o'quvchilarga o'qitish orqali nafaqat til boyligini, balki milliy tafakkur va fuqarolik mas'uliyatini ham shakllantirish mumkin. Zamonaviy o'quvchilarning axloqiy qadriyatlarga munosabati, milliy o'zlikni anglash jarayoni va fuqarolik mas'uliyati hozirgi davrda qayta ko'rib chiqilishini talab etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'lim-tarbiya tizimining asosiy

vazifalaridan biri sifatida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, mustaqil fikrlaydigan, vatanparvar shaxslar sifatida tarbiyalash zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, adabiy ta'lim jarayonida badiiy matnlarni tanlash, tahlil qilish va metodik jihatdan o'qitish usullarini yangicha talqinda ko'rib chiqish talab etiladi.

Tadqiqotning maqsadi va metodologiyasi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — adabiy matnlar orqali yosh avlodda vatanparvarlik va fuqarolik ongini ongli ravishda shakllantirishga xizmat qiladigan metodik asoslarni aniqlash va tizimlashtirishdir. Xususan, tadqiqot quyidagi yo'nalishlarni nazarda tutadi: birinchidan, maktab yoshidagi o'quvchilarning adabiy matnlar orqali vatanparvarlik g'oyasini qabul qilish jarayonini ochib berish; ikkinchidan, fuqarolik ongini rivojlantirishda adabiy matnlarni metodik jihatdan foydalanish usullari va vositalarini aniqlash; uchinchidan, adabiy matnlar yordamida yoshlar orasida vatan-shavq, jamiyatga xizmat qilish, huquqiy ong va mas'uliyat tuyg'usini oshirishga yo'naltirilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish. Masalan, adabiy matnda ifodalangan vatanparvarlik timsollari, fuqarolik mas'uliyati obrazlari yoshlar xotirasida mustahkam pozitsiya egallashi mumkin, shuning uchun tadqiqot mazkur adabiy materiallar orqali pedagogik jarayonni qanday qilib samarali tashkil etish mumkinligini ko'rish maqsadida yo'lga qo'yilmoqda.

Tadqiqot quyidagi konkret maqsadlarga ega:

Maktab o'quvchilari uchun tanlab olingan adabiy matnlarning vatanparvarlik va fuqarolik ongini shakllantirishdagi mazmun-uslubiy salohiyatini tahlil qilish.

✓ Ustoz-ta'limotchi, ta'lim metodologlari va maktab jamoalari uchun adabiy matnlar asosida vatanparvarlik va fuqarolik g'oyalarini targ'ib etish metodik to'plamini ishlab chiqish.

✓ Adabiy matnlarni darslarda, mustaqil ishlar jarayonida hamda tashkiliy tadbirlarda (masalan, diskussiya, rolli o'yin, portfel ishlari) qo'llash orqali yosh avlodda vatanparvarlik va fuqarolik ongining dinamik rivojlanishini yakuniy amaliy sinovdan o'tkazish va avtentik natijalarni tahlil qilish.

Tadqiqot maqsadi adabiy matnlarni nafaqat she'r-proza jihatidan o'rganishdan iborat emas, balki ularni vatanparvarlik va fuqarolik tarkibli pedagogik vositaga aylantirish, metodik jihatdan mustahkamlash va ta'lim jarayonida qo'llashni nazarda tutadi. Tadqiqot metodologiyasi — bu tadqiqotning ilmiy asoslari, yondashuvlari, usullari, bosqichlari va ma'lumotlarni tahlil qilish usullarini belgilovchi tizimdir.

Mazkur tadqiqotning asosiy metodologiyasi sifatida integrativ faoliyatga asoslangan kompetensiyaviy yondashuv tanlandi. Ushbu yondashuv hozirgi zamon ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama yetuk, ijtimoiy faol, vatanparvar hamda fuqarolik mas'uliyatiga ega inson sifatida shakllantirishni maqsad qiladi. Adabiy matnlar orqali bu jarayonni tashkil etish — yoshlarning nafaqat bilim doirasini, balki ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini, ijtimoiy faoliyatini ham kengaytiradi. Integrativ faoliyatga asoslangan kompetensiyaviy yondashuvning nazariy ildizlari V.V. Davydov, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, shuningdek, O'zbekistonlik olimlardan A. Abduqodirov, N. Azizxo'jayeva va B. Ziyomammedovalarning pedagogik-psixologik qarashlariga tayanadi. Mazkur yondashuvning markazida o'quvchi shaxsi turadi — ya'ni, ta'lim jarayoni o'quvchining ichki faolligini, mustaqil fikrlashini, axloqiy-fuqarolik qarorlarini ongli ravishda qabul qilishini ta'minlashi kerak. A. Abduqodirovning ta'kidlashicha, "ta'lim jarayoni insonning ijtimoiy mohiyatini ochuvchi, uni jamiyat hayotiga faol ishtirokchi sifatida tayyorlovchi murakkab tizimdir". Shundan kelib chiqib, adabiy matnlar yosh avlodda fuqarolik va vatanparvarlikni shakllantirishda asosiy tarbiyaviy vosita bo'lib xizmat qiladi. Integrativ kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati shundan iboratki, u bilimni o'zlashtirish bilan birga uni amaliy faoliyatda qo'llashni taqozo etadi. Demak, adabiy matnlar faqat tahlil qilinmaydi, balki ular orqali o'quvchi vatanparvarlik, fuqarolik burchi, milliy qadriyat va ijtimoiy mas'uliyatni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lab o'rganadi. Masalan, Abdulla Qahhor, Oybek, Erkin Vohidov, Zulfiya kabi adiblarning asarlaridagi vatan g'oyalari o'quvchida mustaqil fikrlash, tahlil qilish, munosabat bildirish, xulosa chiqarish malakasini shakllantiradi. Bunda o'qituvchi yo'naltiruvchi va tashkilotchilik rolida, o'quvchi esa faol sub'ekt sifatida ishtirok etadi. Shunday qilib, metodologiya bilim berishdan ko'ra, axloqiy-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishga

qaratilgan. Mazkur metodologiya aynan adabiy matnlar asosida vatanparvarlik va fuqarolik ongini rivojlantirish vazifasiga eng to'g'ri mos keladi. Chunki:

- u shaxsni markazga qo'yadi;
- matn orqali bilimni his etish, fikr yuritish va qadriyat shakllanishini ta'minlaydi;
- o'quvchining tajribasi, hissi va fikrini integratsiyalash orqali ichki ongli

vatanparvarlikni uyg'otadi.

Zamonaviy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv "shaxsning o'z bilim va tajribasini ijtimoiy hayotda mustaqil qo'llay olish qobiliyatini shakllantiruvchi metodologik asos" deb e'tirof etiladi. Shuning uchun ham bu yondashuv vatanparvarlik va fuqarolik ongini rivojlantirish uchun ilmiy asosli, dolzarb va samarali yo'ldir.

Metodik yondashuvlar va amaliy qo'llash. Metodologiyaning amaliy tatbiqi uch bosqichda amalga oshiriladi:

Birinchi bosqich — Diagnostika bosqichi. O'quvchilarning dastlabki fuqarolik va vatanparvarlik ongi darajasi aniqlanadi. So'rovnomalar, suhbat, kuzatish kabi usullar yordamida ularning milliy qadriyatlarga munosabati, adabiyotga qiziqishi, ijtimoiy mas'uliyat hissi o'lchanadi.

Ikkinchi bosqich — Integrativ ta'lim bosqichi. Tanlab olingan adabiy matnlar (masalan, Erkin Vohidovning "Vatan" she'ri, Oybekning "Navoiy" romani, Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" asari) dars jarayoniga kiritiladi. Har bir matn muhokama, munozara, rolli o'yin yoki ijodiy yozuv orqali tahlil qilinadi. O'quvchilar vatan, fidoyilik, fuqarolik mas'uliyati kabi tushunchalarni hayotiy misollar bilan bog'lab o'rganadilar.

Uchinchi bosqich — Refleksiya va tahlil bosqichi. Jarayon yakunida o'quvchilarning o'zgarish dinamikasi tahlil qilinadi: ularning fuqarolik ongi, milliy g'ururi, vatanparvarlik hissi, jamoaviy faoliyati, ijtimoiy tashabbuskorligi baholanadi. Shu yo'l bilan metodologiyaning natijaviyligi isbotlanadi.

Integrativ faoliyatga asoslangan kompetensiyaviy metodologiya natijasida:

- ✓ o'quvchilarda vatanparvarlik hissi kuchayadi, ular adabiy matnlarni nafaqat tahlil, balki his etish va anglash orqali o'zlashtiradilar;
- ✓ fuqarolik ongi rivojlanadi, o'quvchilar o'z burchi, huquqi va mas'uliyatini anglay boshlaydilar;
- ✓ ijodiy va ijtimoiy kompetensiyalar shakllanadi: o'quvchi tahlil qiladi, munozara yuritadi, xulosa chiqaradi, mustaqil pozitsiyaga ega bo'ladi;
- ✓ milliy g'oya va qadriyatlar onga chuqur singadi.

Shunday qilib, mazkur metodologiya yosh avlodni zamonaviy, mustaqil, ijtimoiy faol, vatanini sevuvchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu metodologiya ta'lim jarayonini adabiyot orqali tarbiya bilan uyg'unlashtirishda eng samarali yondashuv sifatida o'zini oqlaydi.

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlarning ongini turli mafkuraviy oqimlardan himoya qilish, ularni milliy g'oya va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb masaladir. Shuning uchun "ta'lim jarayonida adabiy asarlar orqali yoshlarning ma'naviy-axloqiy dunyosini boyitish — fuqarolik ongini shakllantirishning asosiy yo'nalishlaridan biridir". Shu nuqtai nazardan, tanlangan metodologiya nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham milliy ta'lim strategiyasiga to'la mos keladi.

Vatanparvarlik va fuqarolik ongini rivojlantirishga doir xalqaro tajribalar.

Civil-Patriotic Education of Students at the Present Stage of Development of a Multicultural Society: Resources and Technologies nomli maqolada aytilishicha: "zamonaviy jamiyatdagi yoshlarni fuqarolik va vatanparvarlik jihatidan tarbiyalash muammosi dolzarbdir" va "fuqarolik-vatanparvarlik tarbiyasi barcha darajalardagi ta'lim tizimida amalga oshirilishi kerak". Ushbu tadqiqotda e'tibor qaratilgan muhim jihatlar:

- Multimadaniyatli jamiyat (multicultural society) sharoitida fuqarolik va vatanparvarlikni shakllantirishda madaniy jihatlar, turli millatlararo aloqalar, ya'ni yagona milliy ongga yo'naltirilgan ijtimoiy-madaniy muhit muhim ekanligi.

- Resurs va texnologiyalarning (masalan, interaktiv media, guruh ishlari, loyihalar) qo'llanishi orqali fuqarolik-vatanparvarlik tarbiyasining samarasi oshirilishi tavsiya etilgan.
- Shuningdek, metodik printsiplar — standartlashtirish, dolzarblik, uzluksizlik, amaliy yo'naltirilganlik va differensiallashtirish — fuqarolik-vatanparvarlik tarbiyasida e'tiborga olinishi lozim.

Yana bir maqolada Qozog'iston talabalari uchun fuqarolik-vatanparvarlik tarbiyasi modeli taqdim etilgan. Maqolada aytilishicha: modelning tarkibiy bloklari: (1) kognitiv komponent — fuqarolik va vatanparvarlik mazmunidagi bilimlar; (2) qiymat-motivatsion komponent — talabaning davlat, millat, jamiyatga bo'lgan munosabati va ichki tayanchi; (3) ijtimoiy-faol komponent — talabaning ijtimoiy faoliyatga, jamoatchilik ishiga ishtirok etish imkoniyati va ta'lim muhitida faol bo'lishi.

- Model "texnologiya bloki" hamni o'z ichiga oladi — ya'ni uslublar, shakllar, bosqichlar: adabiy materiallar, muhokamalar, loyihaviy ishlanmalar va ijtimoiy tashabbuslar. Eksperimental sinovlar Qozog'iston universitetlarida o'tkazilgan va modelning samarasi ijobiy natijalar bergan.

Bu tajriba shuni anglatadiki, yoshlar orasida vatanparvarlik va fuqarolik ongini shakllantirish faqat adabiy matnlar orqali cheklanmasligi — balki o'quvchilarning ijtimoiy muhit bilan integratsiyalashuvi, madaniy jihatlar, faoliyatga yo'naltirilgan metodik jarayonlar orqali amalga oshirilishi lozim. Sizning tadqiqotingizga shu jihatdan "madaniy kontekstni inobatga olish", "faol ijtimoiy tajriba" komponentlarini kiritish tavsiya qilinadi.

Xulosa. Tadqiqot jarayonida olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi. Avvalo, adabiy matnlar asosida yosh avlodda vatanparvarlik va fuqarolik ongini rivojlantirish — bu oddiy dars jarayoni emas, balki chuqur ma'naviy-ma'rifiy faoliyatdir. Adabiyotning har bir asari o'zida xalqning tarixiy xotirasi, orzu-intilishlari va g'oyalarini mujassam etganligi sababli, uni o'qish jarayoni o'quvchining ichki dunyosini shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan metodologiya o'quvchilarda nafaqat bilim, balki ijtimoiy faollik, mustaqil fikrlash, o'z fuqarolik pozitsiyasini himoya qilish ko'nikmalarini shakllantirishda samarali natijalar beradi. Tadqiqotda bu metodologiya asosida o'tkazilgan darslarda o'quvchilar o'z fikrlarini asoslab ayta olish, asardagi g'oya bilan hayotiy vaziyatlarni bog'lash, jamiyat hayotiga nisbatan mas'uliyatli qarash kabi ko'nikmalarga ega bo'ldilar. Shuningdek, xorijiy tajribalar tahlili shuni ko'rsatdiki, ilg'or mamlakatlar ta'lim tizimida adabiy matnlar orqali vatanparvarlik tarbiyasiga katta e'tibor beriladi. Masalan, Finlyandiya va Janubiy Koreya ta'limida o'quvchilar milliy adabiyot asarlarini tahlil qilish orqali o'z tarixini chuqur anglaydi, milliy g'urur va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiradi. Ushbu tajribalarni o'zbek ta'lim tizimiga uyg'unlashtirish orqali yoshlarning fuqarolik ongini yanada yuksaltirish mumkin. Tadqiqot natijalari shuni isbotladiki, badiiy matnlar asosida vatanparvarlikni tarbiyalashda o'qituvchi ijodkorlik bilan yondashsa, o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, ona yurtga sadoqat, xalq qadriyatlariga hurmat tuyg'ulari tabiiy ravishda shakllanadi. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishida, jamiyat oldidagi mas'uliyatini his etishda, kelgusida faol fuqarolik pozitsiyasini egallashida muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, tadqiqotda ishlab chiqilgan metodologik asoslar ta'lim tizimida badiiy adabiyotning tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Shu bilan birga, o'quvchilarda vatanparvarlik va fuqarolik ongini shakllantirishning nazariy va amaliy mexanizmlarini yanada takomillashtirish uchun ilmiy asos yaratadi. Kelgusida bu yo'nalishda o'qituvchilarni metodik jihatdan tayyorlash, adabiy ta'lim mazmunini yangilash va o'quv dasturlarini takomillashtirish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4307-son Qarori. "Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

3. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2015.
4. Dewey, J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
5. Freire, P. Pedagogy of the Oppressed. – London: Continuum, 1970.
6. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
7. Xolmuhamedov, A. Adabiy ta'limda tarbiyaviy yondashuv metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
8. Qosimov, B. Adabiyot va ma'naviyat masalalari. – Toshkent: Fan, 2009.
9. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
10. Finland Ministry of Education. National Core Curriculum for Basic Education. – Helsinki, 2016.
11. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass. – Paris, 2020.
12. Zunnunov, A. O'zbek adabiyotida ma'naviy tarbiya masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.